

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه پیام نور

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش

عنوان :

مطالعه اندیشه های تربیتی پروین اعتصامی

دانشجو :

افشین علوی یکتا

استاد راهنما :

احمد سلحشوری

شهریور ۱۳۸۹

چکیده

موضوع:

مطالعه اندیشه‌های تربیتی پروین اعتصامی

هدف:

شناسایی اندیشه‌های پروین اعتصامی

روش:

توصیفی - کتابخانه

یافته‌های تحقیق:

۱. مفهوم تعلیم و تربیت از دیدگاه پروین مفهومی فراگیر، نشأت گرفته از توحید و معرفت و بر پایه عدالت، تعاون و همکاری و امر به معروف و نهی از منکر است و یکی از مصادیق تربیت یافتگی بهره مندی از عقل و دوری از جهل است.
۲. مبانی تعلیم و تربیت از دیدگاه پروین اعتصامی عبارتند از:
نوع دوستی، رفع اختلافات طبقاتی و بی‌عدالتی اجتماعی، توجه به نقش مبنایی مادر در تربیت کودک، پایبندی به ارزش‌های سنتی و توجه به جمع‌گرایی در تربیت.
۳. اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه پروین اعتصامی عبارتند از:
اصل رفع فقر و نداری، مهر ورزی و انسان دوستی، آزادگی، رعایت حقوق اجتماعی، دستگیری از ضعفا و دادخواهی، اصل مبارزه با جاه‌طلبی و فزون‌خواهی، اتحاد و یکپارچگی، شایسته‌سالاری و دفاع از حقوق زنان.
۴. روشهای تعلیم و تربیت از دیدگاه پروین اعتصامی عبارتند از:
روش مناظره، روش استفاده از قطعه و روش ادب تعلیمی.

واژگان کلیدی؛ تربیت، مبانی، اصول، روش، پروین اعتصامی.

فهرست مطالب

صفحه

فصل اول: کلیات تحقیق

- ۱-۱ مقدمه ۲
- ۲-۱ بیان مساله ۳
- ۳-۱ ضرورت و اهمیت تحقیق ۴
- ۴-۱ هدف های تحقیق ۵
- ۵-۱ سوالات تحقیق ۶
- ۶-۱ تعریف مفاهیم و اصطلاحات ۶

فصل دوم - ادبیات تحقیق

- ۱-۲ مقدمه ۱۰
- ۲-۲ الف- مبانی نظری ۱۰
- ۳-۲ زندگینامه پروین اعتصامی ۱۰
- ۴-۲ شخصیت پروین اعتصامی ۱۲
- ۵-۲ آثار پروین اعتصامی ۱۵
- ۶-۲ جایگاه ادبی پروین اعتصامی ۱۶
- ۷-۲ مبانی فکری و اعتقادی پروین اعتصامی ۱۸
- ۱-۷-۲ اصول اعتقادی پروین اعتصامی ۱۸
- ۲-۷-۲ انسان شناسی از دیدگاه پروین اعتصامی ۲۴
- ۳-۷-۲ معرفت شناسی از دیدگاه پروین اعتصامی ۲۶
- ۸-۲ مضامین اخلاقی در اشعار پروین اعتصامی ۲۸
- ۱-۸-۲ تقوا و پرهیزکاری ۳۰
- ۲-۸-۲ ستایش اخلاص ۳۱

- ۳۱-۸-۲ ستایش آزادگی.....۳۱
- ۳۱-۸-۲ عدل وانصاف.....۳۱
- ۳۲-۸-۲ ستایش خدمت به نیازمندان.....۳۲
- ۳۲-۸-۲ ستایش قناعت.....۳۲
- ۳۳-۸-۲ صبر و شکیبایی.....۳۳
- ۳۳-۸-۲ راستی و پاکی.....۳۳
- ۳۴-۸-۲ غنیمت شمردن دم و فرصت.....۳۴
- ۳۴-۸-۲ ستایش نیکویی و نیکو نامی.....۳۴
- ۳۵-۸-۲ همنشینی با پاکان.....۳۵
- ۳۵-۸-۲ سعی و تلاش.....۳۵
- ۳۶-۸-۲ ستایش کسب هنر.....۳۶
- ۳۶-۸-۲ نکوهش عیب جویی.....۳۶
- ۳۶-۸-۲ مذمت نفس.....۳۶
- ۳۷-۸-۲ بر حذر داشتن از دورویی و ریا.....۳۷
- ۳۷-۸-۲ نکوهش آزو طمع.....۳۷
- ۳۸-۸-۲ نکوهش خودبینی و خودآرایی.....۳۸
- ۳۹-۸-۲ مذمت منت کشی از دونان.....۳۹
- ۳۹-۸-۲ نکوهش دلبستگی به دنیا.....۳۹
- ۴۰-۸-۲ اندیشه های تربیتی پروین.....۴۰
- ۴۰-۸-۲ معنا و مفهوم تربیت.....۴۰
- ۴۵-۸-۲ مبانی تربیتی از دیدگاه پروین اعتصامی.....۴۵
- ۴۹-۸-۲ اصول تربیتی از دیدگاه پروین اعتصامی.....۴۹

- ۲-۸-۲۵ اهداف تربیتی مورد نظر پروین اعتصامی..... ۵۹
- ۲-۸-۲۶ روشهای تربیتی مورد نظر پروین..... ۶۵
- ۲-۸-۲۷ مبانی تجربی پیشینه تحقیق..... ۷۳
- ۲-۸-۲۸ جمع بندی..... ۷۸

فصل سوم- روش تحقیق

- ۳-۱ مقدمه..... ۸۲
- ۳-۲ روش تحقیق..... ۸۲
- ۳-۳ روش و ابزار گردآوری اطلاعات..... ۸۲
- ۳-۴ روش های تجزیه و تحلیل داده ها..... ۸۳

فصل چهارم- تجزیه و تحلیل یافته های تحقیق

- ۴-۱ مقدمه..... ۸۵
- ۴-۲ معرفی اجمالی پروین اعتصامی..... ۸۶
- ۴-۳ معرفت شناسی از نگاه پروین اعتصامی..... ۸۷
- ۴-۴ تحلیل یافته ها به تفکیک سوالات پژوهش..... ۸۸

فصل پنجم- بحث و نتیجه گیری و پیشنهادها

- ۵-۱ مقدمه..... ۹۲
- ۵-۲ نتیجه گیری از داده ها به تفکیک سوالات تحقیق..... ۹۲
- ۵-۳ پیشنهادها..... ۹۴
- ۵-۴ محدودیت های تحقیق..... ۹۶
- منابع و مآخذ..... ۹۸

۱-۱ مقدمه

حوزه معرفتی فلسفه تعلیم و تربیت فارغ از تعاریف بسیار گوناگونی که درباره آن وجود دارد، از دو منظر کلی قابل بررسی است: از منظر اول، این حوزه معرفتی به مثابه قلمروی در طرح دیدگاه‌ها و نظریات فلسفی درباره تعلیم و تربیت محسوب می‌شود که سابقه‌ای به اندازه تاریخ تفکرات بشری دارد. در این زمینه، اندیشمندان و فیلسوفان بطور مستقیم و یا غیر مستقیم دیدگاههایی درباره مبانی، اهداف، اصول، روشها و نظام تعلیم و تربیت ارائه کرده‌اند. از منظر دوم، این حوزه معرفتی به مثابه رشته‌ای دانشگاهی طی چند دهه اخیر در برخی کشورهای پیشرفته سه قاره اروپا، آمریکا، اقیانوسیه به وجود آمده و رشد کرده است. از زمان که آدمی به اندیشه منظم و منسجم پرداخته است به نحوی در پی یافتن پاسخ به مسائل آموزش و پرورش به معنای عام آن نیز بوده و دیدگاههایی در این باب داشته است. برخی از این اندیشمندان به طور مستقیم به مسائل تربیتی پرداخته و حتی نظامی جامع و فراگیر درباره تعلیم و تربیت ارائه داده‌اند و برخی دیگر از آنها گرچه به طور مستقیم به این مباحث روی نیاورده‌اند، لیکن می‌توان از طرز نگرشها و جهان‌بینی آنان پاسخهایی را در باب مسائل تربیتی استنتاج نمود (نقیب زاده، ۱۳۷۷: ۸۵).

برخی صاحب نظران و اندیشمندان تربیتی بطور منسجم و مستقیم در زمینه مسائل تعلیم و تربیت دیدگاههای خود را بیان داشته‌اند و برخی در لابلاي آثار به جا مانده از خود به گونه‌ای غیر منسجم و غیر مستقیم دیدگاههای تربیتی خود را بیان داشته‌اند. پروین اعتصامی شاعره بزرگ کشورمان در دوران معاصر از جمله اندیشمندان و صاحب نظرانی است که در لابلاي اشعار اخلاقی و تربیتی خود

اندیشه‌های بسیار متعالی پنهان دارد که شناسایی و معرفی آن آموزه‌ها می‌تواند مورد استفاده بسیار در تعلیم و تربیت واقع گردد.

برای بررسی اندیشه‌های ژرف این ادیب و معلم بزرگ به آثار به جا مانده از او از جمله دیوان اشعار مراجعه خواهد شد و اندیشه‌های تربیتی او در چهار مولفه مفهوم، مبانی، اصول و روش تربیتی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۲ طرح و بیان مساله

تربیت (education) به جریان یا فرایندی منظم و مستمر گفته می‌شود، که هدف آن هدایت رشد جسمانی و روانی یا به طور کلی هدایت رشد همه جانبه شخصیت پرورش یابندگان در جهت کسب و درک معارف بشری و هنجارهای مورد پذیرش جامعه و نیز کمک به شکوفا شدن استعدادهای آنان است (سیف، ۱۳۸۷: ۲۸).

وجود شخصیتهای مورد پذیرش در هر فرهنگ و جامعه ای می‌تواند در تسهیل و تکمیل فرایند انتقال تجارب نسل کهن به نسل نو و فراهم سازی زمینه رشد و شکوفایی آنان موثر واقع گردد.

یکی از شخصیتهای اسطوره‌های مورد پذیرش و احترام جامعه، پروین اعتصامی، شاعره معاصر است که طی سالهای ۱۲۸۵ تا ۱۳۲۰ شمسی می‌زیسته است و از او دیوان اشعاری شامل ۶۵۰۰ بیت از قصیده و مثنوی و قطعه به چاپ رسیده و به یادگار مانده است (ذوالفقاری، ۱۳۸۶، ص ۶).

پروین را شاعر تربیت و اخلاق دانسته‌اند (زرین کوب، ۱۳۶۵، ۵۳) و اشعار او فراوان نکته‌های اخلاقی و اجتماعی دارد. تربیت و اخلاق او مبتنی بر اندیشه عرفانی است، عرفان او هم غیر از تصوف

اسلامی سرچشمه تعلیم افلاطون و مکتبهای گنوس و نو افلاطونی دارد و به همین سبب به مساله روح و نجات آن اهمیت خاصی می دهد (پیشین، ۵۴). قسمت عمده اشعار پروین به صورت قصه های سروده شده که غالبا به شیوه مناظره است و در این مناظرات شخصیتها گاهی انسان است، گاهی جانوران و پرندگان و گاهی اشیا جامد و بی جان، از قبیل سگ و گربه، گل و خار، قطره و شبنم، عدس و ماش که به طرز جالبی با یکدیگر گفتگو می کنند که از گفت و شنود آنها نتایج اخلاقی و آموزشی گرفته می شود و بقیه اشعارش نیز جنبه آموزشی دارد و هدف پروین از آنها، بیان اخلاق حسنه و مکارم اخلاق و پند و اندرز دادن است (آتش زای، ۱۳۸۵، ص ۲).

این تحقیق به دنبال بررسی اندیشه های تربیتی پروین اعتصامی است. از دیدگاه وی مبنا، اصول و روشهای تربیتی مورد بحث قرار می گیرند.

۱-۳ اهمیت و ضرورت تحقیق

یکی از روشهای تربیتی مطرح در میان روشهای تربیت، روش الگو سازی یا اسوه می باشد، شناسایی اسطوره ها و صاحب نظران هر فرهنگ و جامعه نقش بسیار مهمی در ساخت نظام تربیتی و آماده سازی نسل نوظواسته برای پذیرش نقش های مختلف خانوادگی و اجتماعی بر عهده دارد.

شناسایی اندیشه های پروین اعتصامی بعنوان یک شاعر و معلم تاثیر گذار بر فرهنگ و اندیشه های این مرز و بوم از جایگاه و اهمیت خاصی برخوردار است. علاوه بر آن زبان شعر و تمثیل تأثیری ماندگار بر متربی و مربی به جا می گذارد و طرح اندیشه های تربیتی در قالب شعر و تمثیل و مناظره و سخن از زبان حیوانات و اشياء (که در اشعار پروین فراوان است) حائز اهمیتی خاص است. به این دلیل که شناسایی و معرفی مفاخر علمی و ادبی یک کشور موجب آشنایی هر چه بیشتر نسل نو

خواسته با فرهنگ و پیشینه فرهنگی و ادبی جامعه می گردد و در تقویت هویت ملی و مذهبی آنان موثر است و از سوی دیگر تاکنون هیچ پژوهشی به مطالعه و طرح اندیشه‌های تربیتی پروین نپرداخته است، ضروری است در این زمینه مطالعه گردد تا بتوان با شناسایی و استخراج اندیشه‌های مفید و موثر این معلم بزرگ قدم‌های مثبتی در تعالی فرهنگ و تعلیم و تربیت کشور برداشت.

۱-۴ هدف‌های تحقیق:

هدف کلی تحقیق:

شناسایی اندیشه‌های تربیتی پروین اعتصامی

اهداف ویژه:

۱- شناسایی مفهوم تربیت از دیدگاه پروین اعتصامی

۲- شناسایی مبانی تربیتی در دیدگاه پروین اعتصامی

۳- شناسایی اصول تعلیم و تربیت در دیدگاه پروین اعتصامی

۴- شناسایی روشهای تربیتی در دیدگاه پروین اعتصامی

۱-۵ سؤالات تحقیق:

سوال کلی تحقیق:

پروین اعتصامی چه اندیشه‌های تربیتی داشته است؟

سوالات ویژه:

۱- مفهوم تربیت از دیدگاه پروین اعتصامی چیست؟

۲- مبانی تربیتی از دیدگاه پروین اعتصامی چیست؟

۳- اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه پروین اعتصامی چه اصولی اند؟

۴- روشهای تربیتی در دیدگاه پروین اعتصامی چه روشهای است؟

۱-۶ تعریف اصطلاحات و واژه های اصلی یا مفاهیم:

الف- اندیشه های تربیتی^۱:

اندیشه های تربیتی طرز فکر و نوع اندیشه ها نسبت به مقوله تربیت است.

تربیت به گونه های مختلف تعریف شده است. هنری کاکسلی^۲ می گوید ((تربیت عبارت است از

آموزش مغز آدمی به موجب قانونهای طبیعت. منظور من از قانونهای طبیعت تنها اشیاء و قوای آنها

نیست، بلکه این قانونها افراد و روشهای ایشان را نیز در بر می گیرد (مایر، ۱۳۷۴: ۱۲).

دورکیم تربیت را عملی می داند که نسل بزرگسال بر نسلی که هنوز برای زندگی در جمع رسیده و

پخته نیست اعمال می کند و هدف آن فعال ساختن و توسعه حالات جسمی، فکری و مغزی او به

گونه ای است که مطلوب جامعه سیاسی در تمامیت آن و نیز مطلوب محیط خاصی که فرد بدان تعلق

دارد می باشد.

¹ - educational thoughts

² -Henry Huxley

دیویی تربیت را مجموعه فرایندهایی می‌داند که از طریق آن گروه یا جامعه ای چه کوچک باشد و چه بزرگ، قدرتها و مقاصد مکتب خویش را منتقل می‌کند تا بقای خود و رشد مداوم خویش را تضمین کرده باشد (شکوهی، ۱۳۷۳: ۲۳).

ب- مبانی تربیتی^۱

منظور از مبانی مجموعه قانونمندیهای شناخته شده در علوم نظری چون روانشناسی و جامعه شناسی است که تعلیم و تربیت به آن تکیه دارد (باقری، ۱۳۸۵: ۶۴).

مبانی تعلیم و تربیت را می‌توان بطور کلی به دو دسته تقسیم کرد: مبانی علمی و مبانی فلسفی مبانی علمی آموزش و پرورش با توجه به ویژگیهای زیستی، اجتماعی و روانی مورد تربیت مشخص می‌شود. مبانی فلسفی آموزش و پرورش از ملاحظات اخلاقی و فلسفی مربوط به طبیعت آدمی و هدفها و غایات تربیت افراد استنتاج می‌شود. (شکوهی، ۱۳۷۳: ۶۱)

ج- اصول تربیتی^۲

اصول تعلیم و تربیت مجموعه قواعدی که با نظریه مبانی اعتبار می‌شوند و راهنمای عمل قرار می‌گیرند (باقری، ۱۳۸۵: ۶۴).

1. foundations of Educational
2. Educational Principles

د- روش^۱

تعریف مفهومی: روش در مقابل واژه‌ی لاتین «متد» به کار می‌رود و واژه متد در فرهنگ فارسی معین و فرهنگ انگلیسی فارسی «آریانپور» به معنی: روش، شیوه، راه، طریقه، طرز، اسلوب معنی شده است. به طور کلی راه انجام دادن هر کاری را روش گویند.

روش تدریس هم به مجموعه تدابیر منظمی که معلم برای رسیدن به هدف باتوجه به شرایط و امکانات اتخاذ می‌کند روش تدریس می‌گویند (شعبانی، ۱۳۷۷: ۲۰۷).

۱-۲ مقدمه

برای انجام هر پژوهش ناگزیر باید به یافته های عظیم دانشمندان و پژوهشگران قبلی و پیشینه آن تحقیق توجه داشت تا با استفاده از نظریه های شکل گرفته در آن موضوع و مسیرهای پیموده شده، به خوبی مسئله پژوهش را تعریف و تحدید کرد و روش ها و ابزارهایی اندازه گیری را انتخاب نمود و از دوباره کاری اجتناب نمود (دلاور، ۱۳۸۶: ۴۹). در این فصل پیشینه تحقیق در دو بخش مبانی نظری و مبانی تجربی مورد بررسی قرار می گیرد:

الف- در بخش مبانی نظری ابتدا معرفی اجمالی از پروین اعتصامی شامل زندگینامه، شخصیت، آثار و جایگاه ادبی او صورت می گیرد سپس به مبانی فکری و اعتقادی، انسان شناسی، معرفت شناسی و مضامین اخلاقی اشعار پروین پرداخته خواهد شد. در ادامه اندیشه های تربیتی پروین با توجه به مولفه های معنا و مفهوم تربیت مبانی، اصول، اهداف و روشهای تربیتی مورد بررسی قرار می گیرد و ب- در آخر پیشینه تجربی تحقیق خواهد آمد.

۲-۲ الف - مبانی نظری

معرفی اجمالی پروین اعتصامی

۳-۲ زندگینامه پروین اعتصامی

رخشنده اعتصامی مشهور به پروین اعتصامی (۱۲۸۵-۱۳۲۰) از زنان شاعر ایرانی است.

پروین اعتصامی در ۲۵ اسفند ۱۲۸۵ خورشیدی در شهر تبریز به دنیا آمد. پدرش یوسف اعتصامی آشتیانی (اعتصام‌الملک) از سکنه شفت گیلان و اصالتاً آشتیانی بود و مادرش اختر فتوحی (درگذشته ۱۳۵۲) از اهالی آذربایجان بود. پروین تنها دختر خانواده بود و چهار برادر داشت. اعتصام‌الملک، پدر پروین از نویسندگان و دانشمندان دوران مشروطه بود. که در آن روزگار تألیفات زیادی در باب تربیت دختران کتاب تربیت نسوان را تألیف کرد تحویل جامعه داد" او در سال ۱۲۹۱ به همراه خانواده‌اش از رشت به تهران مهاجرت کرد؛ به همین خاطر پروین از کودکی با مشروطه‌خواهان و چهره‌های فرهنگی آشنا شد و ادبیات و عربی را در کنار پدر و استادانی چون دهخدا و ملک الشعرای بهار آموخت. و از دانشمندانی که در خانه ی پدر گرد می آمدند بهره ها گرفت "از هشت سالگی به شعر به شعر گفتن پرداخت " او ترجمه های پدرش را که از زبانهای گوناگون ترکی، فرنگی ، عربی بود به نظم میکشید و پدر و همنشینان پدر را متحیر می ساخت. که در این میان قطعه شعری در این باب :

آفرین بر آن پدر که چنین پرورد فرزند و آفرین بر آن فرزند که شود مایه افتخار پدر سپس برای فراگرفتن زبان و ادبیات انگلیسی وارد مدرسه ی دخترانه آمریکایی (ایران بیت آل) گردید. رئیس مدرسه که خانم شولر نام داشت در خاطرات خود از پروین چنان تعریفاتی کرد که باعث حیرت بود " او میگوید پروین چنان با شوق به معلومات قبلی خود می افزود که گویا می خواست بر همه چیز هستی واقف آید" او در سال ۱۳۰۳ دوره ی تحصیلاتش را با موفقیت به پایان رساند و در جشن فراغت از عقب ماندگی و بیچارگی ملل آسیایی وزنان شعری قرائت کرد. پروین در نوزده تیرماه ۱۳۱۳ با پسر عموی خود که از افسران پلیس و رئیس شهربانی کرمانشاه بود ازدواج کرد و چهار ماه پس از عقد ازدواج به کرمانشاه به خانه شوهر رفت. اخلاق نظامی او با روح لطیف و آزاده پروین مغایرت داشت. او که در خانه‌ای سرشار از مظاهر معنوی و ادبی و به دور از هرگونه آلودگی پرورش یافته

بود پس از ازدواج ناگهان به خانه‌ای وارد شد که یک دم از بساط عیش و نوش خالی نبود و طبیعی است همراهی این دو طبع مخالف نمی‌توانست دوام یابد و سرانجام این ازدواج ناهمگون به جدایی کشید و پروین پس از دو ماه و نیم اقامت در خانه شوهر با گذاشتن از کابین طلاق گرفت. با این همه او تلخی شکست را با خونسردی و متانت شگفت‌آوری تحمل کرد و تا پایان عمر از آن سخنی بر زبان نیاورد و شکایتی ننمود و تا آخر عمر بدون همسر زیست. پروین به تشویق ملک‌الشعراى بهار در سال ۱۳۱۴ با چاپ دیوان اختر چرخ ادب پروین بر سر زبانها افتاد بطوری که روزنامه‌ها و نشریات آن زمان از ظهور او سخن می‌گفتند "که این باعث شد رضا شاه زمامدار از او برای تعلیم پسر و همسرش به دربار دعوت نماید. در سالهای ۱۳۱۵ و ۱۳۱۶ پروین به عنوان مدیر کتابخانه دانشسرای عالی انتخاب شد و سرانجام در ۱۵ فروردین ۱۳۲۰ در سن ۳۵ سالگی بر اثر ابتلا به بیماری حصبه در تهران در گذشت و در حرم حضرت فاطمه معصومه در قم در مقبره خانوادگی به خاک سپرده شد (دانشنامه آزاد ویکی پدیا، ۱۳۸۸).

۲-۴ شخصیت پروین

شخصیت پروین از جنبه‌های مختلفی حائز اهمیت است از بعد اجتماعی، اخلاقی، ادبی و هنری، سیاسی.

پروین همچون پدر غالباً عزلت‌گزین و تنها بود. او همچون عقلا کمتر سخن می‌گفت و بیشتر تفکر می‌کرد. در معاشرت سادگی و متانت را از دست نمی‌داد. هیچگاه از فضائل اخلاقی و ادبی خود سخنی به میان نمی‌آورد پروین پاک‌طنیت و پاک‌عقیده و خوشخو و خوشرفتار بود و در طریق

حقیقت و محبت پایدار بود. روی هم پروین مظهر کمال و اخلاق بود و این را از اشعارش می توان دریافت. (یداله پنبه زاری، ۱۳۸۵ : ۱۲۹۷)

سعید نفیسی درباره این شاعر می گوید: « پروینی که من دیدم و بارها دیدم بدینگونه بود قیافه‌ای بسیار آرام داشت. با تانی و وقار خاصی جواب می گفت و می نگرست. هیچگونه شتاب و بی حوصلگی در او ندیدم. چشمانش به زیر افکنده بود. یاد ندارم در برابر من خندیده باشد. وقتی از شعر او تحسین می کردی با کمال آرامش می پذیرفت نه نشاطی می نمود و نه چیزی می گفت هرگز یک کلمه مبنی بر خودستائی از او نشنیدم و رفتاری که بخواهد اندک نمایش برتری بدهد از او ندیدم (دهباشی، ۱۳۷۰: ۴۹۷).

با این وجود از اشعارش می توان استنباط کرد که پروین ناآرام ترین زن بود. پروین دلی لبریز از اندوه و درد داشت، اگر با کسی حرف نمی زد اگر اشکهای دلش را بیرون نمی ریخت، درعوض با کلمات شعرش غوغاها به راه انداخت و البته سکوت را در درونش می شکست.

پروین روحیه ای حساس و لطیف داشت. بر هر یتیم بینوا، هر دردمند، هر گرگ بیابان ، هر سگ پاسبان و هر چیزی که روحش را دردمند کند می گریست. شاعری که رنجش دلش را در سطور اشعارش می توانی بخوانی و ببینی. (یداله پنبه زاری، ۱۳۸۵: ۱۲۹۸)

«گرچه جز تلخی از ایام ندید هر چه خواهی سخنش شیرین است»

بنابراین شخصیت پروین را می توان اینگونه خلاصه کرد:

به عنوان یک شاعر: پروین را می توان یکی از شاعران و سخن سرایان نمونه ی این عصر معرفی کرد. او ۲۷ سال از زندگی خود را شعر گفت و البته شاعرانی چون بهار و دهخدا او را مورد تشویق قرار دادند همانگونه که بهار در چاپ اول دیوان او مقدمه ای نوشت و او را به استادی سخن ستوده است.

به عنوان یک زن: پروین در اشعارش به خوبی عاطفه و احساس خود را نمایان کرد. او چه به عنوان یک بانو که زن را آینه مهربانی می داند و باید این زن خود را با گوهر دانش آراسته کند نه با جواهرات رنگارنگ:

«برای گردن و دست زن نکو، پروین سزاست گوهر دانش، نه گوهر الوان»

و هم به عنوان یک مادر که مهر و عشق و محبت مادری را در وجهی نیکو منعکس می کند، به ویژه زمانی که نبود مادر را بیان می کند، و دردمندی را به نمایش می گذارد:

«دختری خود، شکایت سر کرد که مرا حادثه بی مادر کرد»

«دیگری آمد و در خانه نشست صحبت از رسم و ره دیگر کرد»

به عنوان یک اندیشمند و متفکر: پروین در سراسر اشعارش، یک پیوند منطقی بین پدیده های جهان با یکدیگر ایجاد کرده است. او از زبان هر چیزی سخن گفته و البته سخنش متضمن پند و اندرزهای حکیمانه ای است که از زبان موجودات اشعارش جاری و ساری می گردد.

به عنوان یک مبارز انقلابی: پروین مخالف سرسخت ظلم و ستم و خواهان عدالت بود. عصری که او زندگی می کرد اوج خفقان اجتماعی و خودکامگی سیاسی بود. اوج توانگران و زورمندان و

سرشکستگی و مظلومیت بیچارگان و ستمدیدگان بود. پس از او زبان اشک یتیمان، از ظلم پادشاهان شکایت می‌کند. قطعه «مست و هوشیار» و «دزد و قاضی» او روایتگر این اندیشه و شخصیت پروین است (همان).

به عنوان یک عارف: پروین عشق به حق را خوب می‌داند و می‌شناسد. علم به حقیقت و فضیلت، هنر و دانش، کار و عمل در دیوان او موج می‌زند.

«عارفان کین مدعا را یافتند گم شدند از خود، خدا را یافتند»

«من همی بینم جلال اندر جلال تو چه می بینی به جز وهم و خیال»

«من همی بینم، بهشت اندر بهشت تو چه می بینی به جز یک خاک و خشت»

(روحانی، ۱۳۷۰: ۲۵)

۲-۵ آثار پروین اعتصامی

آثار پروین شامل دیوان قصائد، مثنویات، تمیثلات و مقطعات است. دیوان او، شامل ۲۴۸ قطعه شعر می‌باشد، که از آن میان ۶۵ قطعه به صورت مناظره است. اشعار پروین اعتصامی بیشتر در قالب قطعات ادبی است که مضامین اجتماعی را با دیده انتقادی به تصویر کشیده است.

اشعار او را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: دسته اول که به سبک خراسانی گفته شده و شامل اندرز و نصیحت است و بیشتر به اشعار ناصر خسرو شبیه است. دسته دوم اشعاری که به سبک عراقی گفته شده و بیشتر جنبه داستانی به ویژه از نوع مناظره دارد و به سبک شعر سعدی نزدیک است. این دسته از اشعار پروین شهرت بیشتری دارند (همان، ۱۳۸۸).